

Wstęp

Nielatwo jest pisać książkę o dekadencji, o schyłku, o świecie, który odchodzi, o historii, o której będzie się mówić i pisać, jak o tej „z lamusa”. A ta książka jest właśnie na temat czegoś, co znika: stopniowo, ale bezpowrotnie. Po przyspieszonej transformacji, na którą *fin de XX-ieme siecle* zostawił niespełna dekadę, a początek XXI stulecia zaledwie kolejnych kilka lat, osiem krajów Europy Wschodniej i Środkowej, łącznie z Polską, największym z tych krajów, integruje swoje systemy gospodarcze, a wraz z nimi stopniowo – systemy polityczne, z Europą już zintegrowanej „piętnastki”.

Proces integracji dotyczy również systemów bankowych. Bankowość w Polsce, ale także w pozostałych siedmiu państwach, miała zaledwie kilkanaście lat na poddanie się procesom transformacyjnym, w rezultacie których mógłby zostać nadrobiony dystans do systemów rozwiniętych. Nadrobienie zaległości i dorównanie systemom rozwiniętym stanowiło warunek konieczny konkretyzowania ustaleń integracyjnych. Tymczasem, kilkadziesiąt lat gospodarki scentralizowanej, w Polsce, Estonii, Łotwie, Litwie, Czechach, Słowacji, Słowenii i na Węgrzech, pozostawiło systemy bankowe nieprzygotowane zarówno do pełnienia funkcji nowoczesnego pośrednika finansowego, od którego zależy sprawne funkcjonowanie gospodarki rynkowej, jak i do integrowania się z nowoczesnymi systemami Europy Zachodniej. Tymczasem, właśnie w tej rozwiniętej i dynamicznie rozwijającej się gospodarczo części Europy – w Europie realizującej idee integracyjne m.in. Schumana i Adenauera – dochodziło do zmian na wielką skalę. Na południu, zachodzie i północy Europy wykorzystano w drugiej połowie XX wieku szansę wynikającą z ustaleń wspólnotowych i unijnych. W dążeniu do przeciwstawienia Starożytności rozwijającym się potęgom ekonomicznym Ameryki Północnej i Azji Dalekowschodniej, Europa odpowiadała integracją swoich relatywnie niewielkich gospodarstw narodowych, rynków lokalnych i instytucji krajowych.

Procesy integracyjne nie mogły i nie mogą pomijać służących konwergencji rozwiązań odnoszących się do pieniądza, polityki pieniężnej, pośrednictwa finansowego, czy wspólnych instytucji finansowych. Stopniowo, w krajach Unii Europejskiej, realizując – z jednej strony – harmonogram integracji, a z drugiej – w sposób praktyczny odpowiadając na wyzwania wynikające m.in. z takich zjawisk i procesów, jak glo-

balizacja czy internacjonalizacja, rozwiązywano problemy odnoszące się do kwestii finansowych. Wspólny rynek dóbr realnych zyskiwał swoje *alter ego* w rynku finansowym, a pośrednictwo finansowe w Unii Europejskiej zaczynało spełniać funkcje wobec zintegrowanego rynku obejmującego znaczną część Europy. Europa unijna zaczynała stanowić przeciwwagę dla potęgi gospodarczej współczesnej Ameryki Północnej i Azji Dalekowschodniej. Modelowe rozwiązania odnoszące się do pośrednictwa finansowego, instytucji kredytowych, polityki pieniężnej, instytucji banku centralnego, a wreszcie – wspólnego pieniądza, wdrażane sprawnie w praktyce, były jednocześnie warunkiem sukcesu integracyjnego, jak i jego rezultatem.

Sprawne pośrednictwo finansowe nie byłoby jednakże możliwe bez jednoczesnego wdrażania koncepcji odnoszących się do bezpieczeństwa sektora bankowego. Ważne, w tej drugiej połowie XX wieku było wypracowanie takich standardów ostrożnościowych dla państw członkowskich UE, by system bankowy mógł funkcjonować efektywnie i bezpiecznie. Niejednokrotnie zadanie polegało na ujednoczeniu rozwiązań, które znacznie różniły się między sobą w poszczególnych państwach członkowskich. Powodem tej różnorodności była zarówno historia, jak i tradycja. Wielowiekowe nawarstwianie się odmienności w poprzecinanej gęsto granicami Europie stanowiło znaczne wyzwanie dla integrujących się systemów narodowych, a ujednoczanie rozwiązań w zakresie pośrednictwa finansowego napotykało trudności w każdej w zasadzie płaszczyźnie, poczynając od definicji banku, a na podejściu do wspólnej waluty – kończąc. Ceną, jaką trzeba płacić za ową jednolitość, świadczącą wszakże o sile ugrupowania integracyjnego, jest właśnie rezygnacja ze spuścizny historycznej, z hermetycznie wyizolowanej odrębności narodowej i z tradycji. Porównanie granic Eurolandu z granicami unijnymi świadczy o tym, że niektóre gospodarki i kultury nie do końca potrafiły uporać się z tymi wyzwaniami. Korzyści dla uczestników Eurolandu przynosi, z kolei, funkcjonowanie w ramach obszaru o coraz bardziej potężnym potencjale ekonomicznym i czerpanie renty ze skutków oddziaływania tego potencjału.

Transformacja ustrojowa w krajach Europy Środkowej i Wschodniej objęła swoim zasięgiem także gospodarkę, a w jej ramach – sektor finansowy. Podstawowa rola, jaką przypisuje się bankom jako instytucjom pośredniczącym na rynku kapitałów pieniężnych, polega na gromadzeniu oszczędności pochodzących od podmiotów nadwyżkowych i intratnym transferowaniu tych kapitałów do podmiotów cierpiących na

niedobór pieniądza. Jednak we współczesnej gospodarce, w warunkach wzmożonej konkurencji, banki nie ograniczają się tylko do tych podstawowych funkcji, lecz – podejmując pojawiające się przed nimi wyzwania – formułują nowe strategie i cele, i świadczą różnorodne usługi. Zjawisko to zapoczątkowane zostało w krajach o rozwiniętych gospodarkach rynkowych, a obecnie dokonuje się również tam, gdzie procesy urynkowania gospodarki, a w jej ramach – sektora finansowego, rozpoczęły się całkiem niedawno. Rozwiązania w dziedzinie bankowości, przyjęte przez kraje Europy Zachodniej i Stany Zjednoczone, z całą pewnością posłużyć mogły – i nadal mogą – jako dobry przykład dla państw tworzących gospodarkę rynkową. Przede wszystkim zaś – z racji konieczności dostosowania się do standardów unijnych – powinny one stopniowo być wdrażane w tych krajach Europy Środkowej i Wschodniej, w których już kilka lat temu było oczywiste, że uwzględnienie wielu unijnych rozwiązań w przeddzień członkostwa w Unii Europejskiej będzie wręcz nieodzowne.

Początek reform w poszczególnych narodowych systemach bankowych krajów Europy Środkowej i Wschodniej był oczywiście inny. W niektórych krajach, takich jak Polska, czy Węgry, reformy dotyczące gospodarek, rozpoczęły się już w latach 80., względnie na przełomie lat 80. i 90. XX wieku. Niektóre kraje musiały czekać na wydarzenia polityczne, warunkujące odwilż. Tak było np. w wypadku byłych republik radzieckich. Różne były także koleje podejmowanych reform i sposoby radzenia sobie ze spuścizną po gospodarce centralnie planowanej. Kraje kandydujące generalnie spełniły jednak oczekiwania dotyczące wzrostu gospodarczego. Szybki wzrost gospodarczy został osiągnięty jednakże kosztem sporych zakłóceń. Na przykład, wpływ wzrostu gospodarczego na ograniczenie bezrobocia w niektórych krajach (np. Polska, Słowacja) był minimalny. Tym niemniej, w grudniu 2002 roku kraje kandydujące otrzymały zaproszenie do dołączenia do UE w 2004 roku. Akurat w samą porę, by wziąć udział w wyborach do Parlamentu Europejskiego w czerwcu 2004 roku. Jednak nawet w 2002 roku, co najmniej cztery kraje: Czechy, Węgry, Polska, Słowacja, zostały dotknięte ochłodzeniem gospodarczym, związanym częściowo z gorszą koniunkturą w gospodarce unijnej – przede wszystkim w Niemczech. Na ceny w Czechach w 2002 roku wpłynęła zwłaszcza aprecjacja korony czeskiej. Wyższa, od spodziewanej, inflacja na Węgrzech związana był przede wszystkim z rosnącymi płacami. Te wydarzenia wskazują, że stan gospodarek i ich przygotowanie do akcesji nie jest jednorodne. Pytanie, czy kraje Europy

Środkowej i Wschodniej zbudowały w okresie przygotowań do akcesji takie podstawy pośrednictwa finansowego, które – będąc zgodne z rozwiązaniami przyjmowanymi w rozwiniętych systemach bankowych – umożliwią sprawne włączenie poszczególnych systemów narodowych do struktur europejskich, jest podstawowym pytaniem badawczym, które zadawane jest w tej książce. Tej zasadniczej, mającej historyczne znaczenie kwestii, towarzyszy podjęta przez autora próba analizy stanu zaawansowania prac w kluczowych obszarach bankowości i elementach systemu bankowego.

Kilkuletni, konsekwentny dorobek transformowanych systemów bankowych, współtworzących systemy gospodarcze sporej grupy krajów postsocjalistycznych, doprowadza je do włączenia w struktury Unii Europejskiej. Akcesja jest zaledwie początkiem nowej drogi, jednakże wieńczy równocześnie drogę już przebytą, akceptując dokonania okresu transformacji. Podejmując zadanie podsumowania – dla tego przełomowego momentu – dorobku reform dokonanych w systemach bankowych ośmiu krajów Europy Środkowej i Wschodniej, nie można rezygnować z dalszej poszerzonej i pogłębionej analizy zjawisk i procesów zachodzących w pośrednictwie finansowym w skali globalnej i w Unii Europejskiej. Przeobrażenia w tym tradycyjnym sektorze, urzeczywistnione pod koniec XX i na początku XXI wieku, zaskakują swoim zakresem, głębią i nieodwracalnością. Dopiero jednak jednoczesna analiza zmian i trendów zapoczątkowanych i kontynuowanych w obu tych systemach – rozwiniętym i rozwijającym się – może pozwolić na wyciągnięcie ważnych wniosków. Wnioski te muszą odnosić się m.in. do stopnia zbieżności tych systemów. Jednocześnie, powinno być możliwe określenie szans powodzenia na odegranie przez zintegrowany system pośrednictwa finansowego w znacznej części Europy takiej roli w kreowaniu potencjału konkurencyjnego wspólnej gospodarki, by kontynent ten mógł być aktywnym i znaczącym uczestnikiem globalnych procesów rozwojowych.

Wytyczne zadania i formuła problemu badawczego narzuciły temu tekstowi określoną strukturę. Rozważania, analizy i wnioski ujęto w sześciu rozdziałach książki. W rozdziale pierwszym zdefiniowane zostało pośrednictwo finansowe i przeanalizowana jego rola we współczesnych gospodarkach. Teza, iż w transformowanych gospodarkach Europy Środkowej i Wschodniej występuje podobna prawidłowość, jak w rozwiniętych systemach pośrednictwa finansowego, w których potrzeby inwestycyjne sektora przedsiębiorstw (oraz – często – funkcjonowanie sektora publicznego) finansowane są dzięki nadwyżkom oszczędności gospo-

darstw domowych nad ich wydatkami, skłania do upatrywania wzorca właśnie w systemach rozwiniętych. Podstawowym elementem tego systemu, jakkolwiek elementem jednym z wielu, jest bank. Rozważaniom na temat modelu współczesnego banku, w tym – nad jego organizacją umożliwiającą sprawne wypełnianie funkcji pośredniczących, poświęcona została treść rozdziału drugiego. W tym fragmencie odniesiono się również do rozwiązań systemowych w skali globalnej, które z jednej strony przesądziły o dominacji bankowej formy pośrednictwa, opartej na funkcjonowaniu banku uniwersalnego, a z drugiej – przesądziły, poprzez swój unijny, europejski wymiar, o rozwiązaniach adaptowanych w krajach kandydujących. W rozdziale trzecim podjęto próbę identyfikacji i analizy najważniejszych elementów systemu bankowego. Elementy te warunkują sprawność funkcjonowania bankowego pośrednictwa finansowego, co oznacza, że wiedza z zakresu architektury systemu była i jest podstawową przesłanką powodzenia reform systemowych, podejmowanych w Europie Środkowej i Wschodniej. Wyróżnionymi częściami składowymi systemu są uczestnicy procesów rynkowych: klienci bankowi i konkurencja, a ponadto – instytucje systemu bankowego, normy prawa, a także skłonność do wykorzystywania nowych technologii, przy jednoczesnym doskonaleniu profesjonalizmu kadry bankowej. Kolejny, rozdział czwarty, wskazuje na podstawy systemu bankowego w Unii Europejskiej. Przegląd podstawowych standardów i instytucji unijnych, ale także standardów międzynarodowych, ma zwrócić uwagę Czytelnika na wyzwania systemowe, którym systemy bankowe w krajach kandydackich powinny sprostać. Treść obszernego rozdziału piątego poświęcona jest systemom bankowym ośmiu krajów Europy Środkowej i Wschodniej. Rozpoczynając od Polski, systemu dominującego kapitałami i aktywami banków nad innymi krajami, przeanalizowano następnie stan sektora bankowego w Czechach, Estonii, Litwie, Łotwie, Słowacji, Słowenii i na Węgrzech. Uwagę skoncentrowano na podstawowych charakterystykach sektora bankowego i na tych jego elementach, których słabość, wynikająca z niedostosowania się do wymagań nowoczesnych, rozwiniętych systemów bankowych, nie dość, że mogłaby wpływać na suboptymalność procesów pośrednictwa w skali narodowej, ale także osłabiać wspólny system unijny. Biorąc za punkt wyjścia reformy, które podejmowano w transformowanych gospodarkach w latach 90. i w ostatnich latach przed akcesją, dokonano zatem analizy w odniesieniu do bankowości centralnej i polityki pieniężnej, nadzoru bankowego i wprowadzonych w życie regulacji ostrożnościowych, stosowanych systemów rozli-

czeń oraz systemów gwarantowania depozytów. Ponadto, podjęto próbę przeanalizowania przeobrażeń i aktualnego stanu bankowości komercyjnej w poszczególnych krajach, zwracając uwagę m.in. na przemiany własnościowe i udział państwa oraz właścicieli zagranicznych w tych procesach, na dokonujące się procesy konsolidacyjne, a także – na te wybrane elementy oferty bankowej, które świadczą o nowoczesności współczesnego banku komercyjnego. W ostatniej części książki podjęto próbę zestawienia niektórych opinii i stanowisk w kwestii dalszych wydarzeń w sektorze pośrednictwa finansowego, zarówno w państwach Europy Środkowej i Wschodniej, jak i w poszerzonej Unii Europejskiej. Na podstawie analizy, dokonanej w tym fragmencie książki, możliwe staje się sformułowanie oceny potencjału, jakim będzie dysponować UE, powiększona o nowe systemy bankowe, a także zidentyfikowanie obszarów wymagających dalszych zmian.

Badania wykonane na potrzeby tej książki stanowią kontynuację naukowego zainteresowania autora – i skupionego wokół niego zespołu badawczego – procesami transformacji systemowej w tej części Europy. Wbrew pozorom badania te nie były łatwe w żadnej fazie. Z jednej strony, nie powstała jeszcze w UE jednorodna przejrzysta mapa pośrednictwa finansowego, prezentująca wielość i różnorodność funkcjonujących instytucji, a z drugiej – również zestawy informacji o systemach transformowanych nie są kompletne, nie są publikowane pod jedną datą, nie wszystkie są dostępne w języku innym niż ojczysty itd. Wcześniej jednak, analiza przydatności doświadczeń i teorii odnoszących się do rozwiniętych gospodarek rynkowych w opisie zjawisk towarzyszących przekształceniom ustroju gospodarczego w krajach tworzących gospodarkę rynkową, a także wybrane elementy reform podejmowanych w poszczególnych krajach Europy Środkowej i Wschodniej, stanowiły już przedmiot analiz. Należy wymienić tutaj takie publikacje jak: **Reformy finansowe w krajach tworzących gospodarkę rynkową (Modele i badania empiryczne)**, red. nauk. A. Janc i T. Kowalski (Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 1996), **Sektor bankowy w procesie zmian systemowych. Europa Środkowa i Wschodnia: początek zmian**, red. nauk. A. Janc (Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 1997), **Financial Reform in Emerging Market Economies (Quantitative and Institutional Issues)**, ed. by T. Kowalski (Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 1997), **Bankowość krajów tworzących gospodarkę rynkową. Europa Środkowa i Wschodnia: kontynuacja reform**, red. nauk. A. Janc (Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Po-

znań 1998). Z pewnością, także, analiza rozwiniętych systemów bankowych, dokonana w książce **Bankowość komercyjna w rozwiniętych systemach bankowych. Studium wybranych krajów**, red. nauk. A. Janc (Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2001), nie pozostała bez wpływu na treść wniosków wysuwanych pod adresem systemów rozwijających się. Ten dorobek i formułowane dzięki niemu w ostatnich kilku latach naukowo podbudowane opinie, analizy i osady, pozwoliły wypełnić treścią także i fragmenty tej książki i uniknąć w wielu sytuacjach pułapek, wynikających z niepełnej jeszcze – na kilka miesięcy przed dniem akcesji – informacji o zachodzących zjawiskach i procesach.

Nie tylko, zatem, historyczne i przełomowe wydarzenia na kontynencie europejskim stanowiły bodziec do napisania tej książki. Praca nad tekstem była bowiem naturalną konsekwencją dotychczasowych badań, tak odnoszących się do zagadnień modelowych, jak i odwołujących się do analizy komparatywnej. Do kontynuowania tego nurtu badań wielokrotnie zachęcali i inspirowali autora jego Przyjaciele i Współpracownicy, w Polsce i poza jej granicami – także w krajach, z których m.in. wywodził się zespół autorski realizujący grant europejski w ramach projektów PHARE/ACE. Jak zwykle w takich okolicznościach trzeba dodać, że – niezależnie od zakresu i głębi tych uwag oraz życzliwości w sugerowaniu uzupełnień i korekt – wszystkie pozostawione usterki obciążają tylko i wyłącznie samego autora. Usterek tych oraz luk i niedomówień byłoby niewątpliwie jednak znacznie więcej, gdyby nie życzliwe zaangażowanie i poświęcenie mnóstwa czasu dla ostatecznej wersji tej książki ze strony Pani dr Agnieszki Krymarys-Balcerzak i Pani mgr Magdaleny Kiedrowskiej. Im, a także Pani mgr Halinie Wilk, jak również wszystkim pozostałym współautorom dorobku badawczego i publikacyjnego, jaki stał się naszym udziałem w okresie pomyślnie kończącej teraz w tym najważniejszym etapie transformacji w systemach bankowych Europy Środkowej i Wschodniej, serdecznie dziękuję.

Autor

Poznań, w grudniu 2003